

A Studion kolostor hatása Konstantin-Cirillre, Metódra és tanítványaikra

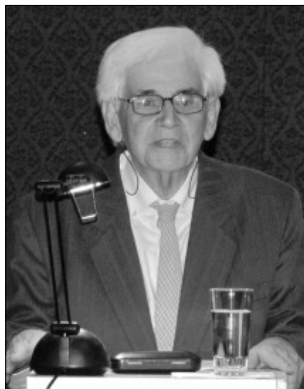
A meglepő cím olvastán joggal merülhet fel a kérdés, milyen forrásanyag alapján vizsgáljuk meg és fejtjük ki a véleményünket, hiszen amennyiben áttanulmányozzuk a szláv apostolokra vonatkozó irodalmat, nem találhatunk olyan *közvetlen* forrást, amely jelen írás problémafelvetését indokolná.

Ha azonban közvetlen bizonyítékunk nincs is a híres bizánci kolostor hatására a szláv küldetést végző Konstantin-Cirill és Metód, valamint tanítványaik tevékenységére, *közvetett* bizonyítékok mégis oly mértékben állnak rendelkezésünkre, hogy legalább a feltételezés szintjén felvethetjük ezt a kérdést. Hogy mindez nem több egy elhamarkodott feltételezésnél, vagy csakugyan van valamilyen közvetett valóságtartalma? Az alábbiakban minden bizonnyal kiderül.

A Studion kolostor

A Studion kolostort az V. században egy Romanus *Studites* nevű, Konstantinápolyban élő római patricius alapította, aki a bizánci fővárosban 463-ban emelt templomát kolostorépülettel bővítette ki. Az általa létrehozott intézmény hamarosan nevezetessé vált az ortodox egyházon belül, híre és hatása a Bizánci Birodalom határain túl is elterjedt. Olyan jellemzőkkel rendelkezett, amelyek a VI. századra biztosították a fővárosban épült több mint hetven kolostor közötti vezető szerepét. Kiemelkedő helyzetét jól mutatja, hogy a 786–787-ban tartott hetedik egyetemes zsinaton a Studion igumenje (házfőnöke – *a szerk.*) a püspököket megelőzve írhatta alá a zsinati határozatokat. Ebben a folyamatban jelentős szerepet játszott az, hogy a kolostor a bizánci képtisztelet egyik legfontosabb központja lett, s szerzetesei összekapcsolódtak a képtisztelet tanításával. A képrombolás időszakában is védelmezték, nem csak a képtisztelet gyakorlásával, hanem tevőleges oltalmazással is a képeket. A képtisztelet visszaállítása, 844 után, a Studion szerepe még inkább megerősödött.

A VII–VIII. századi kulturális visszaesés ugyan a kolostort is érintette, de ez csak átmeneti jellegű volt, mert a házfőnöki méltóságot az a Theodórosz *Sztuditész* (759–826) néven ismeretes szerzetes látta el, aki meggyőződéses és harcias szellemű képtisztelet családból származott. Művelt ember volt s járatos nemcsak az alapvető grammatikai, retorikai és dialektikai ismeretekben – amelyek a középkori ma-

H. Tóth Imre

gasabb képzés, az ún. *enkiklios paideia* tárgyát képezték –, de a filozófiában is, ami a korabeli bizánci művelődés csúcspontját jelentette. Egy büthyniai kolostorban lett szerzetessé, s 798-ban már a Studion kolostor igumenjeként működött. E tevékenysége során folytatta a képrombolás elleni erőteljes elméleti és gyakorlati harcot, de a szerzetesek szellemi képzését is szem előtt tartva, komoly reformokat vezetett be közösségük életében. A képtisztelet védelmében folytatott tevékenységéért háromszor börtönözték be, de ez sem

változtatott meggyőződésén. A kolostor liturgikus életének élénkítése végett palesztin szertartási elemeket vezetett be.

A bizánci szerzetesek hiányos műveltségükért és haszontalannak ítélt tevékenységükért nem voltak népszerűek a közemberek körében. Elemi műveltségük hiánya még egyházi tevékenységüket is akadályozta. Ezen a helyzeten kívánt változtatni Theodórosz *Sztuditész*, amikor legfontosabb feladatként egy új kolostori regula megalkotását és bevezetését tűzte maga elé.

Az *Ipotipasis* címen ismert regula alapjában alakította át a Studion szerzeteseinek életét. Szerzője álláspontja az volt, hogy a szerzetes élete nem merülhet ki a böjtben, imában s a szertartásos tevékenységben, hanem képességeinek megfelelően a kolostor gazdasági és szellemi életében is részt kell vennie. Olyan szerzetes eszményképét állította a kolostorban élők elé, aki tud írni és olvasni, régi kéziratok másolatával foglalkozik, egyházi (kánon) énekeket alkot. Theodórosz regulája eredményeképp komoly változások mentek végbe a Studion kolostor életében: a szerzetesek a mindennapos gyakorlati munka mellett irodalmi tevékenységgel, kódexek és antik szerzők műveinek másolásával foglalkoztak. E munkájuk eredményeként jelentősen gyarapodott a kolostor könyvtára, amely később a főváros egyik legnagyobb gyűjteménye lett. Theodórosz *Sztuditész* maga is igyekezett e szerzetesi tevékenységben elől járni. Személyében a bizánci egyház egyik himnusz-költőjét tisztelhetjük, aki megalkotta a *Böjti triódion* című gyűjtemény alapjait. Énekei ma is használatosak a vallási közösségekben.

Az egyház kezdettől fogva nagy jelentőséget tulajdonított a tanításnak, amely Pál apostol levelei alapján a presbiterek, püspökök fő kötelessége volt. A nagy egyházi szónokok (Aranyszájú Szent János,

Nazianzi Szent Gergely, Nisszai Szent Gergely, Damaszkuszi Szent János) után a homiletika (az egyházi szónoklattan, az igehirdetés tudománya – *a szerk.*) hanyatlása is bekövetkezett. Theodórosz Sztuditész – akit a homiletika nagy alakjai között tartanak számon – hangsúlyozta az egyházi beszéd fontosságát. *Kis- és Nagy Katekhézis* című homília-gyűjteményében azokat a tanításokat gyűjtötte egybe, amelyeket – különösen ügyelve a kolostori élet követelményeire – heti három alkalommal fejtett ki a szerzetesek között.

A felsorolt területeken végzett tevékenység eredményeképpen lett a Studion kolostor a főváros egyik legismertebb és legtekintélyesebb rendháza.

D. *Angelov*, a kitűnő bolgár bizantinológus (a bizánci birodalom történetével, népeivel, nyelvi, művelődési kérdéseivel foglalkozó tudományág képviselője – *a szerk.*) az ortodoxia legnagyobb teológusával, Damaszkuszi Szent Jánossal hasonlította össze a kolostor főnökét. Hangsúlyozta, hogy míg az előbbi főként elméleti gondolkodó volt, Theodórosz Sztuditész gyakorlati kérdésekkel foglalkozott, és a császári hatalom illetéktelen beavatkozásával szemben a bizánci egyház önállóságának is védelmezője volt.

Elöljárói tevékenysége eredményeként a Studion kolostor a *bizánci írásbeliség* központja lett: a megkopott bizánci dőlthetűs, *kurzív* írást éppen itt váltotta fel a kisbetűs (ún. minuszkuláris), amely a tudomány mai álláspontja szerint – néhány betű kivételével – a Konstantin-Cirill által megalkotott szláv glagolita ábécé forrásának tekinthető.

A kitűnő igumen 798-tól vélhetően 829-ig töltötte be a kolostorvezetői tiszteletet. Ezt követően ugyanis a császárnak az egyház életébe történő beavatkozása elleni tiltakozásként tanítványaival együtt elhagyta a Studiont.

A kolostor hatása

A minuszkuláris írás megalkotása a Studion kolostornak a szláv misszióra gyakorolt legnagyobb hatása.

A IX. század elejére a görög kurzív írás az ünnepléses (oltárnál használatos) célokra már nem felelt meg. Új írástípus keletkezett, amely mind a hétköznapi életben, mind a szertartásban alkalmazott szövegek rögzítésére alkalmas volt. Az újonnan kifejlesztett görög *minuszkulus írás* a Studion kolostor-

ban jött létre, abból a célból, hogy kiküszöbölje mind a kurzív, mind az unciális írástípust (a gömbölyített, nagybetűs írást – *a szerk.*). Erre a következtetésre ad lehetőséget az ún. *Tetraevangélium*, amelyet N° CXCIX jelzet alatt Szentpétervárott, a volt cári könyvtárban őriznek. A görög szöveget egy *Nikolaosz* nevű szerzetes másolta, aki munkáját 835. május 7-én fejezte be. Bejegyzésében a másoló megemlékezett Theodórosz Sztuditész haláláról, akit a *szerzetesek atyjának* nevezett. Nikolaosz az igumeni tisztségben később Theodórosz utódja lett. A Studion kolostorban a régi írástípus nem tűnt el, kialakult azonban egy újabb (fiatalabb) változata, amely később a cirillika, a cirill betűs írás alapja lett. A kutatók egy része az írásvetés e módját Konstantin *Preszlavszki* püspök újításának tekinti. Így végeredményben mindkét szláv írásrendszer a Studion kolostorból vette kezdetét.

Konstantin-Cirill az új ábécé megalkotásakor a Bizáncban használatos legújabb írástípust, a Studionban feltalált minuszkulát használta fel a megfelelő kiegészítésekkel. Ami az ósláv homiletikai irodalmat illeti, köztudott, hogy az ún. *Tanító evangélium* lefordítását és összeállítását Konstantin Preszlavszki a pliszikai iskola kiváló képviselője, *Naum* kérésére hozta létre, aki – Theodórosz Sztuditész Kis- és Nagy Katekhéziséből merítve példát – az óbolgár nyelv homiletikai fejlesztésén fáradozott. Utalhatunk még *Ohridi Szent Kelemen* és *Joan Ekzarh* kimagasló egyházi beszédírói tevékenységére is. A pliszikai, preszlávi szerzetesi közösség eszménye a könyvfordító és könyvmásoló klerikus. Ezt fejezik ki Tudor *Dokszovnak*, Simeon fejedelem unokatestvérének Joan Ekzarhhoz intézett buzdító szavai, amelyekkel Damaszkuszi Szent János Theologia (Борословие) című művének lefordítására bízta. Ezzel kapcsolatban Joan Ekzarh a következőket írta: „És mivelhogy eltelt néhány év, a tiszteletre méltó Doksz szerzetes, mikor elmenetem, hogy őt meglátogassam, rábeszélte engem, mivelhogy rám bízta és kért arra, hogy tanítóink elmékedéseit fordítsam le. Emlékeztetve engem [erre] azt mondta: »Mi más munkájuk lehet a szerzeteseknek, minthogy tanítsanak? És mivel hozzálátál ehhez a szolgálathoz köteles vagy azt befejezni.«”

A bizánci irodalom legnagyobb teljesítménye a himnuszok létrehozásában jutott kifejezésre. A keresztény szertartásnak a kezdetek kezdetétől szerves

része az éneklés. A bizánci himnuszköltészet egyik kitűnő képviselője Theodórosz Sztuditész volt, akinek a példáját úgy Konstantin és Metód, mint tanítványaik igyekeztek követni.

A hagyomány szerint Konstantin-Cirill három görög nyelvű költemény szerzője volt. Az *Evangelium* fordításához írt ószláv nyelvű verse az óbolgár költészet egyik első csúcspontja. A verses előszó szerzőjének személye ma már aligha kétséges. Konstantin-Cirill példáját követte tanítványa Konstantin Preszlavszki, az *Ábécés imádság* költője is.

Konstantinnak az első, majdnem gyermekkori alkotása, a *Nazianzi Szent Gergelyhez írt panegirikusz és könyörgés*, amelyekben az ifjú életprogramját, életcélját vázolja fel. A második költemény az élettől búcsúzó Konstantin bátyjához, *Metódhoz írt búcsúverse*, amelyben arra kéri testvérét, hogy folytassa a szlávok közötti küldetését. Mindkét mű személyes líra. Harmadik alkotása a *Római Szent Kelemen pápához írt himnusza* (kánon). *Anaszthaszius Bibliothecarius Gauderich* püspökhöz írt leveléből értesülünk arról, hogy Philosophus (azaz Konstantin) Római Kelemen ereklyéinek megtalálásakor írt egy ünnepélyes himnuszt. Anaszthaszius a himnusz főnevet a továbbiakban többes számban használja a levélben: „...a himnuszok, amelyeket Isten és Boldog Kelemen dicsőségére a Philosophus kiadott”. Ez arra enged következtetni, hogy Konstantinnak a görög nyelvű verse, „amelyet a görög iskolák visszhangoznak” egy Római Szent Kelemen tiszteletére alkotott kánon, magasztaló ének volt, amely kilenc ódából állott és olyan népszerű volt, hogy Anaszthaszius Bibliothecarius korában a görög iskolákban énekelték.

A Konstantin és Metód tanítványai által alkotott himnuszokból valószínűleg a legrégebbi Szent Naumnak az a nemrég felfedezett kánonja, amely Szent András, az első apostol tiszteletére készült. Megírásának ideje Konstantin és Metód II. *Hadrián* pápánál 867–869 között tett látogatása idejére tehető. Ez az jelenleg ismert, egyetlen Naum nevéhez köthető mű, de nincs kizárva, hogy a további kutatások során más kánonokról is kiderül Naum szerzősége.

Az óbolgár (ószláv) irodalom időben következő igen régi alkotása a *Szent Demeterhez*, Thesszaloniké védőszentjéhez írt kánon-töredék, amelynek eddig nem ismeretes a görög előképe, tehát önálló alkotásnak tekinthető. A tartalom és a belső szerzői utalások alapján igen valószínű, hogy a szerzője Szent Metód morva püspök, illetve érsek volt, így keletkezése 885, Metód halála előtti időre tehető. Metódról az egyik szláv apostolok tiszteletére írt panegirikuszban (dicsőítő alkalmi beszédben – *a szerk.*) azt olvashatjuk, hogy „a templomokat az énekekkel és lelki énekekkel díszítette”. Ez a közlés arra enged következtetni, hogy Metód az érseksége területén lévő egyházak

számára himnuszokat is alkotott. E tevékenységével az első óbolgár himnuszköltők közé tartozott.

Különösen fellendült a himnuszköltészet a IX. századi Bulgáriában. Az országnak a bizánci egyházhoz való csatlakozását követően nagy szükség volt az énekes műfajokra (hymnuszokra), illetve az ezeket tartalmazó gyűjteményekre. Konstantin Preszlavszki, Ohridi Szent Kelemen és Szent Naum együtt hozták létre az óbolgár himnuszköltészetet és a szláv himnográfát (*Triodion*, *Mineák*, *Ochtoich*). E területen szerzett érdemeiket napjainkban is elismerés övezi.

A tudományos szakirodalomban élénk vita folyik arról, hogy milyen volt a keleti és nyugati szerzetesség szellemi színvonala, kulturális tevékenysége. A IX. századi Bizáncban Theodórosz Sztuditész működésének eredményeként a szerzetesek műveltségi köre és kulturális tevékenysége nem maradt el a korabeli nyugati szerzetességtől. E következtetés levonásakor azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a IX. század derekára esik az első bizánci reneszánsz, amely különleges helyet biztosított a császárságnak Európa kultúrtörténetében.

Összefoglalva azt a kultúrtörténeti környezetet, amely Konstantin-Cirill, Metód és tanítványaik számára a szláv írásbeliség megteremtését, illetve a szláv irodalmi nyelv megteremtését lehetővé tette, két folyamatra kell hivatkoznunk. Az első a *Phótiosz* pátriárka tanítványai által képviselt ún. *első bizánci reneszánsz* (megújulás), amelynek Konstantin-Cirill és Metód is (talán tanítványaikkal együtt) részese, tanúja volt. A második a Studion kolostorban megvalósított reform, amely képessé tette a szerzeteseket arra, hogy a vallási megújulás mellett a kultúra megújításának is részesei legyenek.

A bizánci szerzetesség műveltségére és irodalmi tevékenységére vonatkozó megállapítás a IX. századi Bulgáriára is érvényes.

Isztentisztelet a Nagyboldogasszony-székesegyházban

Bajtai László felvételei